

فصل اول

طرح تحقیق

pdfMachine trial version

۱-۱- مقدمه

از روزی که زندگی بشر از صورت فردی خارج و اجتماعات کوچک خانوادگی تشکیل گردید، براساس احتیاج و به منظور گذران زندگی، همکاری و تشریک مساعی بین آنها شروع شد و احساس کردند که برای بهتر زیستن احتیاج به کمک و معاونت هموعان خود دارند (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳). بنا به شهادت تاریخ، اندیشه تعاون میراث کهن ایرانیان است و تعاون به تبع سنت‌های غنی مردمان این سرزمین بدون هیچ‌گونه مقررات و آیین‌نامه‌های مصوب و مکتوب، از قدیم با تار و پود فرهنگ این مردم آمیخته بوده و در حل معضلات زندگی افراد جامعه نقش داشته است آن‌گونه که ویل دورانت در تاریخ تمدن می‌گوید تعاونی‌های تولیدی را ایرانی‌ها در پانصد سال قبل از میلاد مسیح در سرزمین پارس بنیان نهاده‌اند و به عنوان یکی از نظام‌های بهره‌برداری متناسب با وضعیت تولید کشاورزی در ایران بوده که هدف از تشکیل آن‌ها، بهره‌برداری مطلوب و کارآ از زمین‌های کشاورزی بوده است. در بخش کشاورزی کشورهای صنعتی نیز، برای افزایش بهره‌وری، افزایش میزان تولید و کاهش هزینه‌ها به سمت تعاونی‌ها رفته‌اند و در این زمینه به موفقیت‌هایی رسیده‌اند (مهاجرانی، ۱۳۸۶).

در حال حاضر تعاون به عنوان یکی از الگوهای موفق اقتصادی-اجتماعی مطرح در جهان می‌باشد و از عمده‌ترین نهادهای اقتصادی-اجتماعی است که توانایی قرار گرفتن در خدمت توسعه پایدار و برقراری عدالت را دارد (کیانی، ۱۳۸۴). تعاونی‌های تولیدی نیز با ایجاد اشتغال و افزایش و توزیع متعادل‌تر درآمدها می‌توانند زمینه دستیابی به توسعه پایدار را فراهم آورند (لی، ۲۰۰۷). لذا از طریق تعاونی‌ها که در کشورهای در حال توسعه، نقش بسیار مهمی را در مسیر توسعه به عهده دارند می‌توان با فراهم آوردن امکانات و شرایط کار تولیدی (تأمین سرمایه، آموزش فنی و...) برای افرادی که قادر به کار کردن ندارند ولی فاقد سرمایه و امکانات لازم دیگر می‌باشند، فرصت اشتغال مستقل در شکل تعاونی را به وجود آورد (انصاری، ۱۳۸۳). از این‌رو تلاش به منظور ایجاد و پایداری این تشکلهای برای مقابله با برخی از علل ناپایداری توسعه، از جمله فقدان فرصت‌های شغلی و ضعف و نارسایی منابع درآمدی، ضروری به نظر می‌رسد (غفاری، ۱۳۸۵).

احداث گلخانه‌ها برای تولید محصولات خارج از فصل و همچنین گل و گیاهان زینتی از قرن ۱۷ میلادی در اروپا آغاز و اکنون که در اوایل هزاره سوم میلادی هستیم، محصولات خارج فصل، در قالب تعاونی‌های تولیدی به سرعت در حال گسترش بوده و به عنوان یک عامل مهم ایجاد اشتغال مطرح می‌باشد. بنابراین نیاز به بررسی دلایل موفقیت و عدم موفقیت این تعاونی‌ها از ملزومات امر می‌باشد که در

نتیجه مشکلات و چالش‌های موجود در مسیر موفقیت و توسعه آن‌ها شناسایی شده و امکان طراحی و تدوین الگوی عملی مناسب و کارآمد برای دست‌اندرکاران بخش‌های مربوطه فراهم گردد و گامی مؤثر در جهت پیش‌برد موفقیت، بقاء، پایداری و توسعه پایدار در این شکل‌ها برداشته شود.

۱-۲- بیان مسأله

عدم اشتغال کافی در استان کرمانشاه از یک سو، افزایش روزافزون جمعیت، محدود بودن منابع طبیعی موجود و پیدایش بحران‌های غیرمترقبه هم‌چون خشکسالی از سوی دیگر، جامعه را برای تولید محصولات مورد نیاز با مشکلاتی روبرو می‌سازد. لذا نیاز به تجدیدنظر اساسی در ساختار نظام کشت وجود دارد، در این راستا توسعه کشت (محصولات خارج از فصل) در قالب تعاونی‌ها می‌تواند به عنوان یک راه کار مناسب مطرح باشد. این مشکل‌ها توانایی این‌را دارند که با تأمین فرصت‌های شغلی و فراهم نمودن جایگاهی مؤثر و کارآمد برای گروه‌های مختلف مردم به گونه‌ای در سازمان‌دهی برای دستیابی به منافع اقتصادی- اجتماعی، به آن‌ها کمک کند که پیش‌تاز باشند. اما این تعاونی‌ها علی‌رغم داشتن نقش ویژه در تولید و توسعه اقتصاد استان، از جنبه‌های کمی و کیفی با چالش‌های وسیعی روبرو هستند و علی‌رغم سرمایه‌گذاری‌های زیادی که در زمینه تعاونی‌های تولیدی محصولات خارج از فصل صورت می‌گیرد در بعضی موارد با کاهش بهره‌وری مواجه می‌گردند.

در سال‌های اخیر با وجود مطالعاتی که در زمینه تعاونی‌ها صورت گرفته است، به عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی به خصوص تعاونی‌های تولیدی محصولات خارج از فصل علی‌رغم اهمیت زیاد آن، در ایجاد اشتغال پایدار، استفاده بهینه از منابع آب و خاک، حذف بحران‌های احتمالی و محدودیت فصلی، تأمین نیاز بازار از نظر تولید گل و گیاهان زینتی و سبزیجات و صیفی‌جات خارج از فصل و نقش ممتاز محصولات خارج از فصل در پیش‌برد توسعه صادرات غیرنفتی استان، کمتر توجه شده است؛ لذا توجه به این موضوع ضروری به نظر می‌رسد و از زمینه‌های دستیابی به این مهم، بررسی و نمایاندن علل موفقیت و عدم موفقیت در تعاونی‌ها به منظور سازماندهی بهتر تعاونی‌هاست.

با توجه به مسئله‌ی فوق، در این تحقیق به منظور مقابله با چالش‌های پیش‌روی تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) و فراهم آوردن زمینه‌های موفقیت بیشتر آن‌ها، عوامل مؤثر بر موفقیت این گروه از تعاونی‌های تولیدی بخش کشاورزی، در محدوده‌ی عوامل درون سازمانی با هدف، ارتقاء سرمایه‌های انسانی و اجتماعی و در نتیجه موفقیت بیشتر آن‌ها مورد مطالعه قرار گرفته است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

با توجه به هدف دولت، مبنی بر توسعه اقتصاد کشور به سوی بخش تعاون، از ۵ درصد به ۲۵ درصد تا پایان برنامه‌ی پنجم و توجه به این نکته اساسی که وجود سرمایه‌های فیزیکی به تنهایی در

روند توسعه کافی نیست بلکه سرمایه‌های انسانی و اجتماعی از بسترهای مهم توسعه به شمار می‌آیند و جامعه‌ای که از نعمت سرمایه انسانی و اجتماعی برخوردار باشد، همکاری در آن آسان‌تر است. بنابراین ضروری است همزمان با هدف توسعه‌ی تعاونی‌ها، ارتقاء سرمایه‌های انسانی و اجتماعی در این تشکل‌ها نیز مورد توجه ویژه قرار گیرد. لذا ضروری است در این راستا زمینه‌های کسب موفقیت به ویژه در زمینه‌ی عوامل درون سازمانی در بین نیروهای مولد جامعه فراهم گردد و افکار جامعه به این سو تغییر یابد. اثرات مثبت این تحقیق از جنبه‌های ذیل حائز اهمیت است:

- ۱- تعیین نیازهای آموزشی مخاطبان (اعضاء تعاونی‌ها) در زمینه عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه؛
- ۲- مشخص شدن نقش‌های غیرمستقیم عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه؛
- ۳- فراهم شدن امکان برنامه‌ریزی‌های مناسب در راستای ارتقاء سرمایه‌های انسانی و اجتماعی در تعاونی‌ها؛
- ۴- پیامد ارتقاء سرمایه‌های انسانی و اجتماعی در تعاونی‌ها، توسعه و موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه خواهد بود و
- ۵- پیامد توسعه و موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل)، توسعه اقتصادی استان کرمانشاه خواهد بود.

۱-۴- اهداف تحقیق

- هدف کلی پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه بود.
- دستیابی به هدف کلی تحقیق مستلزم دستیابی به اهداف اختصاصی زیر بود:
۱. بررسی ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای اعضای تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه.
  ۲. ارزیابی میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان از دیدگاه اعضا.
  ۳. تعیین عوامل مهم مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) (با استفاده از تحلیل عاملی).
  ۴. بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی از دیدگاه اعضا (وضعیت موجود).
  ۵. بررسی تأثیر عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی محصولات خارج از فصل (وضعیت مطلوب).
  ۶. تعیین شکاف و فاصله میان وضعیت موجود و وضعیت مطلوب در مورد هر یک از عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه.
  ۷. تحلیل مسیر عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه.

۱-۵- سئوالات تحقیق

سئوالات تحقیق حاضر به شرح زیر بود:

- ۱- میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه در چه حدی است؟
- ۲- مهم‌ترین عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه کدامند؟
- ۳- میزان عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه در چه حدی است؟
- ۴- نیاز به ارتقاء عوامل مؤثر بر موفقیت در تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) استان کرمانشاه در چه حدی است؟

۱-۶- فرضیات کلی تحقیق

فرضیات کلی تحقیق به شرح زیر بود:

- ۱) بین عوامل آموزشی و میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) همبستگی مثبت وجود دارد.
- ۲) بین عوامل شخصیتی و میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) همبستگی مثبت وجود دارد.
- ۳) بین عوامل اجتماعی- فرهنگی و میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) همبستگی مثبت وجود دارد.
- ۴) بین عوامل مدیریتی و میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) همبستگی مثبت وجود دارد.
- ۵) بین عوامل اقتصادی و میزان موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) همبستگی مثبت وجود دارد.
- ۶) علاوه بر اثر مستقیم هر یک از عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) اثرات غیر مستقیمی هم بر موفقیت تعاونی‌ها، از طریق عوامل واسطه‌ای وجود دارد.

۱-۷- محدوده‌های تحقیق

۱-۷-۱- محدوده‌ی جغرافیایی

محدوده‌ی جغرافیایی تحقیق حاضر، استان کرمانشاه بود.

۱-۷-۲- محدودی موضوعی

محدوده موضوعی این تحقیق، بررسی عوامل مؤثر بر موفقیت تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) بود که طی آن به بررسی پنج شاخص در زمینه‌ی عوامل درون سازمانی، شامل: عوامل آموزشی، عوامل شخصیتی، عوامل اجتماعی- فرهنگی، عوامل مدیریتی و عوامل اقتصادی پرداخته شد.

۱-۷-۳- محدودی زمانی

پژوهش حاضر از پاییز سال ۱۳۸۷ آغاز شد و در زمستان ۱۳۸۸ به پایان رسید. مرحله‌ی میدانی آن در بهار و تابستان سال ۱۳۸۸ انجام گردید.

۱-۸- محدودیت‌های تحقیق

هر تحقیقی بی‌شک دارای محدودیت‌هایی است که از کنترل محقق خارج می‌باشد. تحقیق حاضر نیز، از این امر مستثنی نبوده و شامل محدودیت‌هایی به شرح زیر بود.

۱-۸-۱- محدودیت منابع مرتبط با تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل)

به دلیل محدودیت بالای منابع مرتبط با تعاونی‌های تولیدی (محصولات خارج از فصل) محقق مجبور به استفاده از منابع مرتبط با تعاونی‌های تولیدی در زمینه‌های دیگر نیز بود.

۱-۸-۲- محدودیت عدم همکاری بعضی از افراد مورد مطالعه

به دلیل برداشت نادرست از هدف تحقیق، گاهی بعضی از اعضای تعاونی‌ها حاضر به همکاری به منظور پرکردن پرسشنامه و جواب‌گویی به سؤالات محقق نمی‌شدند. بدین صورت که یا از پاسخ‌گویی کاملاً اجتناب می‌کردند یا پاسخ‌های غیرمنطقی می‌دادند که این موضوع روند تحقیق را از جهت صرف مدت زمان طولانی برای قانع شدن این افراد و یا در نهایت خارج نمودن پرسشنامه‌ی این افراد، از نمونه مورد مطالعه با کندی و مشکل روبرو می‌ساخت.

۱-۸-۳- محدودیت عدم آشنایی افراد مورد مطالعه با متغیرهای تحقیق

به دلیل عدم آشنایی بعضی از افراد مورد مطالعه با متغیرهای تحقیق، نیاز به توضیح بیشتر در رابطه با متغیرها، به منظور دریافت پاسخ‌های درست و منطقی بود. از این جهت روند تحقیق با کندی مواجه گردید.

۱-۸-۴- محدودیت نحوه‌ی سنجش متغیر وابسته

این تحقیق از لحاظ روش‌شناسی، در رابطه با نحوه‌ی سنجش متغیر وابسته (موفقیت) که به ناچار به صورت نظرخواهی از افراد مورد مطالعه مورد سنجش قرار گرفته است با محدودیت مواجه بود. چرا که بخشی از سنجش این متغیر به میزان درآمد افراد مورد مطالعه برمی‌گردد و احتمال دریافت پاسخ‌های نه چندان دقیق به دلایل متعدد از جمله ترس از مالیات و... وجود دارد.

۱-۸-۵- محدودیت مالی

از آن جا که پژوهش حاضر در سطح استان کرمانشاه، با پراکندگی گسترده انجام شد و به دلیل قرارگرفتن واحدهای گلخانه‌ای در حاشیه شهرستان‌ها و روستاها و نیز به دلیل عدم دسترسی به برخی از اعضا و تولیدکنندگان تعاونی‌ها در مرحله اول، دستیابی به نتیجه‌ی مطلوب مستلزم رفت و آمدهای متوالی و بکارگیری پرسش‌گران کمکی بود، همین مسئله باعث روند کند پژوهش و افزایش هزینه‌ها گردید.

pdfMachine trial version

فصل دوم

ادبیات تحقیق

pdfMachine trial version

۲-۱- مقدمه

به منظور دریافت واقعی هر واژه و مفهوم از جمله تعاون و تعاونی، ضروری است که به بررسی پویای آن واژه و مفهوم پرداخته شود. بنابراین درک واقعی از تعاون و تعاونی از اصلی‌ترین پیش‌نیازها به منظور پیدایش تعاونی‌ها، می‌باشد.

۲-۲- تعاریف تعاون و تعاونی

تعاون در معنای وسیع آن همکاری، کمک، معاضدت و اشتراک مساعی در رفع نیازهای همگانی است (سازمان مرکزی تعاون کشور، ۱۳۴۹).

فوکو که به نقل از ژیدرا نهضت تعاون را این گونه معرفی می‌کند: «تعاون عبارت است از آن تجربه اجتماعی که بیش از کلیه تجارب اجتماعی دیگر دارای موفقیت بوده است» (فوکو، ۱۳۴۹، ص ۳۰). در علوم مختلف از تعاون تعاریفی ارائه شده است: در اقتصاد، تعاون شیوه‌ای اقتصادی از همکاری است که به شکلی سازمان یافته برای کمک به اعضای خود ایجاد می‌شود. در جامعه‌شناسی تعاون یکی از نهادهای اجتماعی است که در کنار سایر نهادها در پیشبرد اهداف جامعه ایفای نقش می‌کند. در قانون تعاون شخصیت حقوقی قانونمندی است که دارای حقوق و وظایف مربوط به خود است و در اصطلاح سنتی با ارضای نیازهای حیاتی مرتبط است (لارینکانی، ۱۳۷۹).

در کتاب تعاون و اصول اولیه آن، تعاون این گونه تعریف شده است: «تعاون طریقه‌ای برای زندگی و فلسفه‌ای برای حیات و مجموعه پویاها و شیوه‌های رفتاری است. در عین حال، مجموعه‌ای از اصول و مبانی راهنمایی در زندگی فردی و اجتماعی انسان بوده، همچنین تعاون ترکیبی از خودیاری و کمک متقابل است که گرایش به آن ناشی از بنیان‌گذاری آن بر ارزش‌های جهانی انسان است». تعاونی نیز این گونه تعریف شده است: «مجموعه‌ای مستقل و خودمختار، متشکل از افراد داوطلب برای رسیدن به اهداف و آرمان‌های مشترک اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی از طریق مالکیت مشترک و کنترل دموکراتیک بنگاه اقتصادی خود» (اموری، ۱۳۵۲).

فعالیت‌های بشر را براساس انگیزه، می‌توان ۳ دسته متفاوت فرض کرد؛ فعالیت‌های با انگیزه همگرایی، فعالیت‌های با انگیزه دیگرگرایی و فعالیت‌های با انگیزه خودگرایی. با توجه به این که در تعاونی‌ها گروهی از افراد که به منظور انجام یک یا چند کار و تحقق هدف یا اهداف معینی گرد هم آمده

و از منافع فردی خود چشم پوشیده و به دنبال تحقق منافع جمع هستند، بنابراین می‌توان آن را جزء فعالیت‌های با انگیزه همگرایی دانست (خورشیدی، ۱۳۷۳).

در لغت‌نامه دهخدا، هم پشت شدن، یکدیگر را یاری کردن، یاری کردن بعضی قوم بعض دیگر را، با هم مددکاری کردن معادل واژه تعاون آمده است. کتوپراسیون «cooperation» کلمه‌ای است مرکب از دو بخش «co» که در زبان لاتین به معنی «بیشتر» و یا «باهم» بکار می‌رود و دیگری «operation» که از ریشه «operei» لاتینی مشتق شده و به معنی عمل کردن و کار کردن است (طالب، ۱۳۸۷، ص ۲).

در کتاب مبانی تعاون تعریف واژه‌ی تعاون این‌گونه آورده شده «واژه‌ی تعاون از زبان عربی گرفته شده و معادل فارسی آن هم کاری، به معنی یکدیگر را یاری کردن، به هم‌یاری رساندن، هم‌دستی، یاری و دست‌گیری است که مفهوم مشارکت در یک امر و اقدام جمعی در جهت هدف مشخص و معین را می‌رساند (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱).

در فرهنگ معین واژه تعاون به معنای یکدیگر را یاری کردن، به هم‌یاری کردن، هم‌دستی، یاری و دست‌گیری آمده است (معین، ۱۳۸۵).

تعاون در مفهوم خاص خود، نوعی همکاری و مشارکت افراد برای ایجاد یک سازمان اقتصادی با قبول اصولی است که سوداگری و بهره‌کشی از فرد را طرد می‌کند و هدف اصلی آن، جمع ارزش‌های انسانی و اخلاقی با هدف‌های اقتصادی است (نامغ، ۱۳۸۰، ص ۱۸).

به طور کلی واژه تعاون در مفاهیم زیر مورد استفاده قرار می‌گیرد:

۱. همکاری، یکدیگر را مدد رساندن و تشریک مساعی در جهت ارضای نیاز مشترک.
۲. یاری رساندن و کمک کردن به دیگران.
۳. کاربرد تعاون در مقابل سبقت‌جویی و رقابت.
۴. تعاون به معنای خودیاری.
۵. هم‌یاری و یکدیگر را یاری دادن و توفیق خود را در گرو موفقیت دیگران دانستن.
۶. تعاون به مفهوم عملی که در داخل یک شرکت تعاونی صورت می‌گیرد (وزارت تعاون، ۱۳۸۳ ب).

واژه‌ی تعاونی در شکل فعالیت‌های رسمی و برای مؤسساتی که بر مبنای اصول و قواعد تعاون فعالیت می‌نمایند، بکار برده می‌شود. این واژه را معمولاً معادل شرکت تعاونی بکار می‌برند. واژه‌ی مزبور از اواسط قرن نوزدهم و به دنبال ایجاد مؤسسات اقتصادی مبتنی بر اصول تعاون رایج گردید. در واقع شرکت تعاونی را می‌توان شرکتی متشکل از افرادی دانست که به منظور رفع نیازهای مشترک و محسوس خود گردهم آمده‌اند و نحوه‌ی اداره، شکل فعالیت، پرداخت سود سهام، توزیع درآمد حاصله و... را طبق ضوابط و قواعدی متفاوت با اصول رایج در نظام سرمایه‌داری و یا سوسیالیسم تعیین می‌نماید (نظام شهیدی و علی‌زاده اقدم، ۱۳۷۸، ص ۲). تعاونی اجتماعی مستقل از افراد است که به طور داوطلبانه برای رفع نیازها و آرمان‌های مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود از طریق یک بنگاه اقتصادی با مالکیت مشترک و نظارت مردمی گردهم می‌آیند. عنصر اساسی تعاونی‌ها «عضویت داوطلبانه» معرفی

شده و از اجبار به عنوان آنتی تز یاد شده است. افرادی که به اجبار و به رغم میل باطنی خود به کار گمارده می‌شوند، در واقع به کار تعاون اشتغال ندارند. تعاون راستین با همنوع، از باور به دیگر یاری ناشی می‌گردد و نمی‌تواند امری جزمی و تحکمی باشد و در یک تعاونی اصیل افراد به هم می‌پیوندند (اتحادیه‌ی بین‌المللی تعاون ICA، ۲۰۰۰).

تعاونی راهی است به سوی رفاه اقتصادی و ضمناً وسیله‌ای است که خصوصیات اخلاقی و اجتماعی اعضا را شدیداً تحت تأثیر قرار می‌دهد (ژان اونیره، ۱۳۴۹).

شرکت تعاونی اجتماع عده‌ای از اشخاص است که با اشتراک مساعی و با هم کار کردن در پی تحصیل منافی هستند که در حالت فردی بدست آوردن آن امکان‌پذیر نمی‌باشد (وزارت تعاون، ۱۳۵۲، ص ۱۱).

شرکت تعاونی یک واحد اقتصادی است که به وسیله‌ی گروهی که از خدمات آن استفاده می‌کنند، تأسیس شده است، شالوده‌ی این شرکت بر روی دموکراسی بنا شده و اداره‌ی آن به وسیله‌ی اعضا انجام می‌شود (سالکی، ۱۳۶۴، ص ۳۸۰).

تعاونی عبارت است از مجمعی متشکل از، عده‌ای مستقل که به طور ارادی با هم متحد شده‌اند تا نیازها و آرزوهای مشترک اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی خود را از طریق مؤسسه‌ای متعلق به همگان و مبتنی بر اصول مردمی (دموکراتیک) برآورده سازند (وزارت تعاون، ۱۳۷۸، ص ۱۵).

تعاونی سازمانی اقتصادی است که به شیوه دموکراسی اداره می‌گردد و به نفع افرادی است که از خدمات آن استفاده می‌کنند (طالب، ۱۳۸۷).

مفهوم و فلسفه تعاونی آن است که به تلاش و کوشش خود بیشتر از حمایت و پشتیبانی بهاء داده شود (واسیلیشی، ۱۹۹۹).

۲-۳- شروط لازم و کافی برای پیدایش همکاری و تشکیل تعاونی

با تمام مزیت‌های تعاون و تعاونی، برای تشکیل تعاونی و پیدایش تعاون و همکاری شروطی با اتفاق لازم است، بدین معنی که هرگاه تمام شروط موجود باشند وقوع همکاری غیرقابل اجتناب است و چنانچه حتی یکی از شروط غایب باشد، موجب می‌شود که همکاری اتفاق نیفتد.

از جمله شرایط لازم و کافی برای پیدایش همکاری‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

الف) حضور دو نفر یا بیشتر: بایستی حداقل دو نفر یا بیشتر وجود داشته باشند و این افراد تشکیل گروه داده باشند.

ب) وجود یک خواست مشترک: این جنبه مشترک ممکن است یک نیاز باشد که به صورت جمعی اقدام به تأمین آن کنند و یا یک مشکل باشد که بطور گروهی به رفع آن پردازند.

ج) آگاهی نسبت به خواست مشترک: فقدان آگاهی از خواست مشترک می‌تواند مانع و سدی در تحقق

همکاری باشد. اما باید دانست که پیدایش آگاهی، در مورد یک مسئله خاص در میان افراد یک گروه همیشه هم‌زمان و بطور یکنواخت ظاهر نمی‌شود؛ برخی زودتر و عمیق‌تر مشکل را درک می‌کنند، که این اشخاص را افراد پیش‌گام یا پیش‌رو می‌نامند که معمولاً عامل ترویج و توسعه آگاهی و دانش در میان جمع می‌باشند. نقش افراد پیش‌گام در نوآوری و تغییر بسیار مهم است. این‌ها می‌توانند مشوق و سازمان‌دهنده همه افراد گروه برای همکاری در جهت رفع مشکل و تأمین نیاز مشترک شوند.

(۵) اعتقاد به تعاون و همکاری بعنوان بهترین راه (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۹). همان‌طور که شارل ژید می‌گوید که تعاون یک ایدئولوژی است و عدم اعتقاد به این باور با روح آن تناقض اساسی دارد.

۲-۴- سه محور اصلی همکاری

همکاری سه محور اصلی دارد که عبارتند از:

الف) همکاری فیزیکی: یا توانایی بدنی افراد، برای انجام کارهای مختلف اعضای یک گروه با بهم افزودن نیروی فیزیکی خود قدرت انجام فعالیت‌های مشکل‌تر و سخت‌تر را می‌یابند.

ب) همکاری مالی و پولی: افراد امکانات کوچک و گاه ناچیز مالی خود را برای انجام امور پرهزینه و بزرگ برهم انباشته می‌کنند و در نتیجه موفق به انجام کارهایی می‌شوند که در شکل فردی امکان وجود آن نداشت.

ج) همکاری ذهنی: قدرت خلاقه فردی است که در موارد خاص و شرایط ویژه می‌تواند برهم افزوده شود. این قابلیت بر خلاف دو مورد قبلی کیفی است که به سختی می‌توان برهم انباشتن و در قالب قرار گرفتن آنرا حس کرد و نتایج آنرا دید و مقایسه کرد.

در جوامع سنتی که پول نقش چشم‌گیر و جریان وسیعی در زندگی جامعه نیافته و مبادلات بیشتر، پایاپای و نیازها عمدتاً از امکانات محلی تأمین می‌گردید همکاری مالی و پولی و سهم زیادی نداشته ولی بتدریج، با تغییر شرایط با کاربرد بیشتر تکنولوژی توسط انسان ضرورت انجام همکاری فیزیکی کاهش می‌یابد. در مقابل، دور شدن شکل زندگی از شکل سنتی که در آن همه روش‌ها مشخص و تمامی جواب‌ها از قبل پاسخ داده شده‌اند همکاری ذهنی (مشورت و تبادل نظر) برای حل رویدادهای جدید ضرورت می‌یابد. اما در واقعیت زندگی معمولاً اشکال مختلف همکاری‌ها، در کنار هم ولی با گسترش متفاوت مشاهده می‌گردند. در شرایط حاضر در جوامع غیرسنتی معمولاً سه محور ذکر شده همکاری، مکمل یکدیگرند و اکثراً در ترکیب با هم و با ترتیب خاصی دنبال هم می‌آیند (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۵).

۲-۵- جایگاه تعاون در نظام اسلامی

در مکتب اسلام خداوند به پیامبر اسلام می‌فرماید که در کارها با مردم مشورت کن و به مؤمنان می‌فرماید که در کارها با یکدیگر مشورت نمایند و در نیکوکاری و پرهیزکاری یکدیگر را یاری رسانید.

در آیه یکصد و پنجاه و نه سوره مبارکه‌ی اعراف می‌فرماید: «و شاورهم فی الامر» ای محمد (ص) در کارها با آنها مشورت کن. در آیه بیست و هشتم سوره مبارکه‌ی شوری می‌فرماید: «وامرهم شورا بینهم» در کارها با یکدیگر مشورت کنید. در آیه دوم سوره مبارکه‌ی مائده هم می‌فرماید: «تعاونوا علی البر و التقوی و لاتعاونوا علی الاثم و العدوان» در نیکوکاری و پرهیزکاری تعاون کنید نه در گناه و ستم‌کاری (نظام شهیدی، ۱۳۸۰، ص ۱۵).

۲-۶- دیدگاه‌های نظری پیش‌گامان نظریه تعاون در عصر جدید

صرف نظر از این که فلسفه تعاون چه بوده و یا این که تاریخ دقیق شکل‌گیری آن مربوط به چه عصری است، بحث علمی تعاون و نهضت آن مربوط به تلاش چند تن از دانشمندان اروپایی می‌باشد که در زیر به اختصار به نظریات آنها پرداخته می‌شود:

۱. **پلاک‌بوی^۱ (۱۶۹۵):** او فردی هلندی بود که در انگلستان می‌زیست، جزوه‌ای انتشار داد و طرحی در جهت تشکیل شرکت‌های اقتصادی کشاورزان، کارگران، دریانوردان و پیشه‌وران ارائه داد که به موجب این طرح افراد مذکور کار و سرمایه خود را در اختیار سازمانی که عضو آن بودند قرار داده و هر وقت که مایل بودند می‌توانستند از عضویت در آن منصرف شده و سرمایه خود را پس بگیرند (سلیم، ۱۳۷۸).

۲. **کلودهانری سن‌سیمون^۲ (۱۸۲۵-۱۷۶۰):** وی اشراف‌زاده‌ای پاریسی بود که عاشق آزادی، صلح و صفا بود. عقیده داشت حکومت باید از آن مولدین ثروت جامعه، یعنی کارگران و کشاورزان باشد. لغت استثمار، ابداع اوست، او خوشبختی بشر را در تعاون و همکاری می‌دید ولی چون گفته‌های او برای مردم زمانش قابل فهم نبود، در کار تعاون موفقیتی کسب نکرد (برچال، ۱۳۷۹). او عقیده داشت که هرگاه پایه همکاری و تعاون سست شود، فساد و تباهی رشد کرده و قوت گرفته و بشریت به طرف سقوط کشانیده خواهد شد (طالب، ۱۳۸۷، ص ۳۵).

۳. **رابرت آون^۳ (۱۸۵۸-۱۷۷۱):** آون در نظر داشت که تعاون و همکاری را جایگزین رقابت و جدال اقتصادی کند. او با کارگران روابط عاطفی و پدرانانه برقرار کرد. دست‌مزدها را افزایش و ساعات کار را کاهش داده و به آموزش کارگران بها می‌داد و از کار، کارگران کمتر از ده سال جلوگیری می‌کرد (طالب، ۱۳۸۷، ص ۲۹). آون به حکم روحیه معتدل خود به اعمال انقلابی عقیده نداشت، بلکه معتقد بود به جای جنگ‌های طبقاتی باید با همکاری داوطلبانه و نوع‌دوستانه

1. Plodkboy
2. San Simo
3. Robert owen

اجتماع را اصلاح کرد (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۸). او به عنوان یک صنعت مدار صاحب‌نام، از ایجاد جامعه‌ای نو برای کاهش فقر و آلام ناشی از انقلاب صنعتی حمایت می‌کرد (وزارت تعاون، ۱۳۸۵ الف).

۴. **شارل فوریه**^۱ (۱۸۳۷-۱۷۷۲): در طرح پیشنهادی او موسوم به «فالانستر»^۲ مسئله آزادی و داوطلبانه بودن عضویت مورد تأکید فروان قرار گرفته، تأکید او بر این نکته به این جهت است که وی معتقد بود که افراد و اعضای جامعه‌های مورد نظر زمانی خواهند توانست با حداکثر توانایی و امکانات در فعالیت‌ها و امور خود مشارکت فعال نمایند که با طیب خاطر و آزادی کامل عضویت آن‌را قبول نموده باشند (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۴۳). او پیشنهاد کرد هر ۱۸۰۰ نفر دور هم جمع شوند و به صورت یک خانواده زندگی کنند. یعنی خودشان هرچه لازم دارند بسازند و مصرف کنند (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۷). او یک بورژوا و فیلسوف معروف مسایل اجتماعی اهل فرانسه بود طرح‌هایش برای ایجاد جوامع مستقل از انقلاب فرانسه و این دیدگاه وی الهام گرفته بود که طبقه‌ی کارگر سرخورده و رفته رفته از صفات انسان تهی می‌شوند (وزارت تعاون، ۱۳۸۵ الف).

۵. **فیلیپ بوشه**^۳ (۱۸۶۱-۱۷۹۶): فیلیپ بوشه مؤسس تعاونی‌های کارگری بود. او از خودیاری و گردآوری سرمایه برای کنترل و اصلاح اقتصاد و امور اجتماعی، طرفداری کرد، وی حمایت دولت را از امور تعاونی‌ها لازم و ضروری می‌دانست. او در نامه‌ی معروف خود، دولت را تشویق به تأسیس بانک‌های عمومی یا ملی کرد تا اعتبارات لازم را برای تشکیل تعاونی‌های تولید کارگری در اختیار آن‌ها قرار دهند؛ اما او بنا به دخالت دولت در امور تعاونی‌ها مخالف است و معتقد است که کارگران باید با گردآوری مبلغ جزییی که می‌توانند صرفه‌جویی کنند، گردهم آمده و با استفاده از سودی که از این رهگذر حاصل می‌شود نسبت به توسعه فعالیت‌های خود اقدام کنند. او جدایی کار از سرمایه را عامل مهمی در پیدایش نابسامانی جامعه و تشدید فقر و محرومیت می‌دانست (طالب، ۱۳۸۷، ص ۳۸). از جمله اصولی که بوشه برای تعاونی‌های تولید وضع کرد این بود که هر سال یک پنجم درآمد شرکت ذخیره و غیرقابل تقسیم بین اعضاء باشد. مقصود او این بود که طمع سود را از ذهن اعضاء بیرون کند تا فکر منحل کردن شرکت را نکنند و پذیرش جدید اعضاء آسان گردد و اعضاء دیگر فکر نکنند عضو جدید، شریک در سرمایه ذخیره شده است و روزی از آن سهم خواهد برد (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۷).

---

1. Charls Faurier
2. Phalansteries
3. Philippe bucheh

۶. **ویلیام کینگ**^۱ (۱۸۶۶-۱۷۸۶): او بر اصل خودیاری تأکید داشت و سعی او در اشاعه تعاونی‌ها حول این محور بود. با الهام از اندیشه‌های او گروه‌های کارگری در نقاط مختلف فروشگاه‌های تعاونی تأسیس کردند. اکثر شرکت‌هایی که زیر نظر او تأسیس شد فروشگاه‌هایی بودند که مایحتاج روزانه اعضا را تأمین می‌کرد. اما انجمن‌های تولیدکننده هم در میان آن‌ها به چشم می‌خورد. این شرکت‌ها که غالباً سازمان‌های تعاون بازرگانی نامیده می‌شدند، نخستین هدف‌شان تشکیل یک سرمایه‌ی مشترک بود که سهام دریافتی از اعضا را به آن می‌افزودند. سرمایه‌های که بدین صورت به وجود می‌آمد، به مصرف خرید اراضی و تشکیل جوامع نیمه کشاورزی و نیمه صنعتی می‌رسید. او در اولین نشریه تعاونی، به نام ماهنامه تعاون‌گر می‌نویسد: «همکاری و تعاون از خصایص فطری بشر به شمار می‌رود و شرکت تعاونی یک سازمان اجتماعی است که به نیروی اراده متکی بوده و مظهر تمایلات آن‌ها می‌باشد» (طالب، ۱۳۸۷، ص ۵۸). او در ماهنامه تعاونی به نام کنوپرایتو اعلام کرد که شرکت تعاونی باید بر اساس نیت خیر و اراده افراد به همکاری و دوستی اداره شود و هیچ قدرتی در جهان نمی‌تواند انسان‌ها را مجبور به همکاری و دوستی کند، مگر قدرت و اراده خودشان (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۹). او اعتقاد داشت باید تعاونی‌ها با سرمایه‌های اندک اعضا کار خود را آغاز کنند که با نظریه آون و فوریه فاصله بسیار داشت (وزارت تعاون، ۱۳۸۵ الف).

۷. **لویی بلان**^۲ (۱۸۸۲-۱۸۱۱): متفکر تعاونی فرانسوی که تغییر و اصلاح اوضاع نابسامان اقتصادی، اجتماعی زمان خود را از طریق ایجاد «کارگاه‌های اجتماعی» توسط اصناف و صاحبان حرف مختلف عملی می‌دانست و معتقد بود که اداره کارگاه‌ها برای مدت یک سال به عهده دولت قرار داشته باشد. ارائه این پیشنهاد مسلماً به منظور اعمال کنترل و حفظ تسلط دولت بر امور کارگاه‌های اجتماعی نبوده؛ بلکه منظور، دادن تعلیمات لازم به اعضا کارگاه و آشنا نمودن آنان با اصول و روش اداره‌ی کارگاه‌های اجتماعی و مسائل مختلف است که در خلال کار با آن‌ها مواجه خواهند گردید، بوده است. شاید وی اولین متفکر تعاونی باشد که بوضوح و با تأکید از اصل آموزش که بعدها در زمره اصول تعاون راجدیل نیز قرار گرفت، یاد کرده است (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۱۴۴).

۸. **رایفازن**^۳ (۱۸۸۸-۱۸۱۸): رایفازن فرزند یک کشیش آلمانی بود. تحصیلات خود را در مدرسه مذهبی انجام داد و تا آخر عمر تحت تأثیر تعلیمات مسیحیت بود. رایفازن فعالیت‌های تعاونی خود را در راستای عقاید نوع دوستی افراد خیر، با تأسیس یک نانوايي شروع کرد که هدفش تهیه نان ارزان برای فقرا بود. در تعاونی او سود خالص بین اعضا تقسیم نمی‌شد و کلاً به

1. William king
2. Louis Blanc
3. Fedrik Wilhelm Raiffeisen

حساب ذخیره‌ی غیرقابل تقسیم واریز می‌گردید. او از گسترش سریع تعاونی‌ها جلوگیری می‌کرد و همواره حد آن‌را در حد یک جامعه‌ی روستایی که روابط اعضای چهره به چهره و شخصی باقی بماند، نگه می‌داشت. ارتقاء جنبه‌های اخلاقی در تعاونی برای ریفازن اهمیت ویژه‌ای داشت. عضویت در تعاونی پس از تحقیق در احوال شخصی متقاضی و تأیید صلاحیت اخلاقی او میسر بود (طالب، ۱۳۸۷، ۵۶-۵۵). او که شهردار بود، شرکت تعاونی را به منظور دادن کمک‌های اعتباری به کشاورزان که هیچ مرجعی برای رفع احتیاجات اعتباری آنان وجود نداشت، پی‌ریزی کرد. او موافق و خواهان کمک دولت و افراد ثروتمند بود و سعی می‌کرد افراد ثروتمند را در تعاونی خود عضو کند تا وضع سرمایه شرکت‌های تعاونی بهتر شود. او همچنین معتقد بود که شتاب در تشکیل و توسعه شرکت‌های تعاونی موجب می‌شود که آموزش و اخلاق در تعاونی‌ها مورد توجه قرار نگیرد (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۰).

۹. **شارل ژید (۱۹۳۲-۱۸۴۷):** او از متفکران بنام نهضت تعاون بود و برای فرهنگستان این جنبش، واژه‌ها و عبارات‌های زیادی وضع کرد. از نظر او غرض از همکاری و تعاون کار کردن با هم، خدمت به خود و دیگران است. به اعتقاد او همکاری و تعاون ضامن سلامت فرد است و شرکت تعاونی به منزله‌ی مکتبی است که طبقه‌ی کارگر می‌تواند برای رسیدن به آرزوهای خود در آن آموزش ببیند. او معتقد است راه جنبش تعاونی، راه طبقه کارگر است و تردید نیست که نهضت تعاونی، تنها مکتبی است که می‌تواند حقایق زندگی را به کارگران آموخته و دلیل زنده بودن آن‌ها را مجسم سازد... (نامغ، ۱۳۸۰، ص ۲۷).

۱۰. **هوراس پلانکت^۱ (۱۹۳۲-۱۸۵۴):** یکی از حامیان برجسته‌ی تعاون بود و به خاطر حمایت‌هایش از مزایای تعاونی‌های کشاورزی در ایرلند و در دیگر نقاط شناخته شد. نقش او در خلق نهضت بین‌المللی تعاون و ترویج اصل بی‌طرفی سیاسی راه‌گشا و مؤثر بود. مقرر «انجمن تعاون ایرلند» (انجمن کشاورزی سابق ایرلند)، که ابتدا در سال ۱۸۹۴ از طرف وی بنیان‌گذاری شد، در «خانه‌ی پلانکت» در دوبلین واقع شده است (وزارت تعاون، ۱۳۸۵، الف).

۲-۷- مبانی نظری تعاون

تعاون «Cooperation» در نقطه مقابل مفهوم رقابت «Competition» قرار دارد که در آن فرد و فردیت نهفته است و دلیل آن این است که از رقابت، برخلاف همکاری، کوشش برای تحصیل نتایج فردی و مقابله با سایرین و سعی در عقب راندن سایر افراد، فهمیده می‌شود؛ ولی تعاون می‌تواند موجب ارتباط افراد یک جامعه و پیدایش روحیه برادری و نوع‌دوستی در بین آن‌ها شود و از تفرق و تقابل

1. Horace Plunkett

و از خودخواهی، خودپرستی و بی‌توجهی به مسائل و منافع دیگران بکاهد (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۲).
اصل تعاون به منزله‌ی یک شیوه اقتصادی-اجتماعی بر مبنای نظریه خاصی بنا نشده است، بلکه
مبانی آن از مجموعه مفاهیمی مانند هم‌یاری، عدم استثمار، توزیع عادلانه ثروت و درآمد و کمک
متقابل تشکیل گردیده است و برخی از جمله پیش‌گامان راچدیل کوشیده‌اند این مفاهیم و ارزش‌ها را به
صورت اصولی در فعالیت‌های اقتصادی بکارگیرند (وفایی، ۱۳۸۴).

مرور تاریخ اقتصادی جهان بیان‌گر این مهم است که تعاونی‌ها به عنوان یک واقعیت انکارناپذیر
در طول حدود دو قرن گذشته حضور چشم‌گیر خود را در تمامی صحنه‌های اجتماعی و اقتصادی حفظ
کرده‌اند و در دنیایی که اندیشه‌ها و مکاتب مادی پس از پیدایش به سرعت دست‌خوش تغییرات شده
و رو به انقراض می‌روند اندیشه مکتب تعاون به دلیل استحکام و انسجام نظری، علی‌رغم فراز و نشیب‌های
فراوان، پاسخ‌گوی بخش اعظمی از نیازهای طبیعی جوامع انسانی بوده است (وزارت تعاون، ۱۳۸۵، ب).
تعاون در مباحث نظری در سه سطح مطرح می‌باشد. سطح اول: اندیشه تعاونی که به بیان ویژگی‌ها،
خاستگاه و شأن پیدایش تفکر و ایدئولوژی تعاون می‌پردازد. بطور مثال ممکن است بحث کند که تعاون
در پاسخ به مشکلات نظام سرمایه‌داری و تنگنای سوسیالیسم بوجود آمده است. سطح دوم: جنبش
تعاون است که در قالب حرکت و عزم گروه‌های اجتماعی برای عملیاتی کردن اندیشه تعاونی شکل
می‌گیرد. سطح سوم: سطح دولت و حکومت تعاونی است که علی‌رغم تلاش‌های هواداران اندیشه
و جنبش تعاونی تاکنون شکل نگرفته است و هواداران تعاونی هنوز دولت مورد نظر خود را تشکیل
نداده‌اند (حاجی زاده میمندی، ۱۳۸۴).

و بالاخره سیر تعاون از نظر اقتصادی به دو دوره تقسیم می‌شود:

۱- عصر تعاون اجتماعی، از آغاز زندگی اجتماعی انسان شروع شده تا این که به شکل کنونی درآمده
است.

۲- عصر تعاون صنعتی، که با انقلاب صنعتی در قرن هیجدهم و انقلاب فرانسه آغاز گردیده که به امروز
رسیده و حرکت خود را به سمت آینده ادامه می‌دهد (اشتری مهرجردی، ۱۳۸۴).

۲-۸- نمونه‌هایی از همکاری‌های سنتی (اجتماعی) در جهان

مرور تاریخ جهان در زمینه همکاری‌های سنتی بیان‌گر این مهم است که این همکاری‌ها به عنوان
یک واقعیت انکارناپذیر، پاسخ‌گوی بخش عظیمی از نیازهای طبیعی جوامع انسانی بوده است. در این
زمینه نمونه‌هایی از همکاری‌های سنتی (اجتماعی) در جهان به شرح زیر آورده شده است:

۱) همکاری صنف نقاش و رنگ‌کارها در قرون وسطی در بروکسل، اعضای این صنف که همه از
خبرگان و مطلعین فن نقاشی بودند در مقابل سازمان خود تعهد داشتند که هر نوع ماده‌ی جدیدی را که
برای رنگ‌رزی کشف کرده و مورد استفاده قرار می‌دهند، اطلاعات خود را در اختیار صنف گذاشته
و طرز تهیه و تحصیل ماده مزبور را به اطلاع کلیه همکاران خود برسانند. این خود یک نوع تعاونی بوده

زیرا همکاران در کار خود آزاد و مستقل نبودند و تعهداتی در مقابل یکدیگر داشتند که انجام این تعهدات در عین این که محدودیت‌هایی بوجود می‌آورد ولی در مجموع باعث بهبود کار و افزایش درآمد آن‌ها می‌شد.

۲) در اوایل دوره رنسانس و توسعه صنعتی همکاری‌های نزدیک و عمیق برای بهتر و یا ارزان بانجام رساندن امور و تأمین احتیاجات مشترک وجود داشته، از جمله در جنب کارخانه‌های بافندگی در فرانسه یک رشته از صنعت گران شهری و برخی مناطق روستایی برای بعضی از احتیاجات مشترک صنعتی و تجاری خود که برای انجام وظایف آن‌ها ضرورت داشت (بنای ساختمان‌ها به هزینه مشترک، بهره‌برداری از نیروی موتور بصورت گروهی، استفاده از ماشین‌های موجود، خرید و فروش‌های دسته‌جمعی و غیره) با هم همکاری می‌کردند. آن‌ها هر کدام به صورت مستقل در کارگاه‌های خود و به حساب خود کار می‌کردند ولی در مسائلی که منافع یکسان و جنبه مشترک داشتند به هم نزدیک شده گروهی را با نوع خاصی از همکاری تشکیل می‌دادند.

۳) صاحب معادن زغال سنگ در بلژیک نیز در قرن ۱۷ و ۱۸ میلادی با هم همکاری می‌کردند. آن‌ها در انجام کارهای مشترک در زمینه‌های مختلف بهره‌برداری از منابع موجود با یکدیگر شریک شده و کارگاه‌های مشترک به وجود آورده بودند.

۴) در یونان قدیم باشگاه‌هایی به منظور همکاری، همبستگی و اتحاد وجود داشته است که برای بار اول در تاریخ بعضی از این باشگاه‌ها برای ادای احترام به مردگان و انجام مراسم تدفین و سوگواری تشکیل شده بودند به انجمن‌هایی تبدیل شدند که بصورت تعاونی وظایف کفن و دفن اموات را انجام می‌دادند و به تهیه قبور و تدفین مردگان پرداخته و تقریباً کلیه طبقات متوسط مصر و یونان عضو انجمن‌هایی کفن و دفن بودند، این انجمن‌ها را ارگلن^۱ و یا تیاس^۲ می‌نامیدند.

۵) در روم قدیم صاحبان مشاغل تولیدی مختلف مانند (کفاشان، سفال‌گران، معماران، نوازندگان و باغبانان) از یک صنف سازمان‌هایی بنام گولگیا^۳ تشکیل می‌دادند. و امور و فعالیت‌های مشترک را بصورت دسته‌جمعی و گروهی انجام می‌دادند. و از این راه منافع بیشتری برای خود تأمین می‌نمودند و یا در تسهیل فعالیت‌های خود قدمی را به جلو برمی‌داشتند.

۶) در روسیه، اروپای غربی و ایتالیا، نوعی زندگی گروهی که شکل زندگی مشترک گروهی را بصورت روشن مجسم می‌کند در کلان^۴‌های اولیه مشاهده می‌شود. آن‌ها مشترکاً با هم کار می‌کردند و از وسایل و ابزار موجود خود بصورت دسته‌جمعی و همگانی، استفاده می‌بردند و حاصل کار گروهی نیز بصورت جمعی مورد استفاده قرار می‌گرفت. توسعه کلان‌ها و اعضای آن‌ها به تشکیل قبایل و ایلات منجر شد و همکاری‌های اقتصادی درون قبایل منجر به ایجاد واحدهای کوچک اقتصادی به نام آرتل^۵ گشت.

1. Orglinen
2. Thiasi
3. Gollegia
4. Clan
5. Artel

آن‌ها برای امور ماهی‌گیری، ساختمان، کشت و کار، عمران، آبادی و نوسازی متحد می‌شدند. اعضای آرتل‌ها معمولاً تا پنجاه نفر می‌رسید و بیش از این تعداد بندرت مشاهده می‌گشت.

۷) در اروپا واحدهای اقتصادی و کشاورزی بنام مینور^۱ وجود داشته و در مینور کشاورزان با هم همکاری داشته‌اند و تقریباً کلیه مایحتاج خود را از طریق تعاون و همکاری متقابل تهیه می‌کردند. در این سازمان‌ها علاوه بر کشاورزی، دامداری، تهیه عسل از زنبور، شکار، چوب‌بری، بهره‌برداری از منابع آب، و استفاده از آسیاب‌ها وجود داشته بطوری که می‌توان نتیجه گرفت که هر کجا تأسیسات بزرگی بوجود آمده و یا کار وسیعی در پیش بوده چون قدرت فرد توانایی انجام و اداره آن را نداشته است سازمان‌های تعاونی بر پایه همکاری افراد ذینفع تشکیل می‌گردیده است.

۸) در اسکاتلند گروه همکاران، اراضی مشترک خود را دسته‌جمعی مورد بهره‌برداری قرار می‌دادند.

۹) در روسیه یک سازمان همکاری تعاونی بنام میر^۲ وجود داشته که در زبان‌های اسلاوه از جمله روسی چکی، به معنی صلح است. میر سازمانی است که علاوه بر کار تولیدی مشترک در زراعت و دامداری و صنایع دستی و سایر امور مشترک، به اموری مثل جمع‌آوری مالیات سرانه و پرداخت آن به دولت می‌پرداخته است.

۱۰) در ایالت ویلز انگلستان شخم‌زدن مشترک زمین‌ها رواج داشته است.

۱۱) در کشور یوگسلاوی، نوعی همکاری در قالب سازمان‌هایی بنام زادروگا^۳ وجود داشته که درحقیقت همان خانواده بسیار گسترده مناطق بالکان بوده است. این سازمان که بر اعتقاد به تساوی افراد عضو و حقوق مساوی در انتخاب رهبر، استوار بوده است در جوامع روستایی زمین‌هایی را به طور مشترک در اختیار داشتند و بطور جمعی از آن‌ها بهره‌برداری می‌کردند و از وسایل موجود استفاده می‌نمودند. مصرف درآمد افراد عضو زیر نظر سازمان و رهبر فوق‌تر قرار داشت (انصاری، ۱۳۸۳، صص ۲۹-۲۵).

۲-۹- نمونه‌هایی از همکاری‌های سنتی (اجتماعی) در ایران

نمونه‌هایی از همکاری‌های سنتی (اجتماعی) در ایران که گویای وجود حس همکاری و روحیه تعاون در بین ایرانیان از قدیم الایام است را می‌توان به شرح زیر عنوان نمود:

۱) در روستاهای اطراف بیرجند در مسئله آبیاری تقسیم آب توسط جام یا پیاله صورت می‌گیرد که ظرفی است باندازه معین و در ته آن سوراخ کوچکی تعبیه شده و برای اندازه‌گیری زمان بکار می‌رود. بدین ترتیب که جام خالی را درون ظرف بزرگ‌تر پر از آبی قرار می‌دهند تا هنگامی که جام پر شود و در جاهای مختلف با سوراخ‌های متفاوت بین ۵ تا ۱۵ دقیقه و گاهی هم بیشتر می‌شود و مقدار آب هر زارع با این معیار سنجیده می‌شود که چند جام یعنی ۱۰ تا ۱۵ دقیقه (یا کمتر یا بیشتر) آب زراعی دهکده، سهم اوست. این شیوه زیربنای همکاری زارعین در گروه‌های مختلف است. بدین ترتیب که هر چند کشاورز،

1. Miner
2. Mir
3. Zadruqa

تشکیل یک گروه را می‌دهند که دارای یک سرگروه و یک میراب است. تعداد افراد هرگروه بستگی به میزان و سهم هر یک از آب زراعی دهکده دارد. اگر سهم آب اعضاء کمتر باشد تعداد آنها بیشتر و بالعکس بصورتی که جمع سهم آب تمام اعضاء گروه به ۲۴ ساعت برسد. در مواردی که تعداد افراد در گروه بیشتر است (یعنی هر یک سهم کمتری از آب ده دارند و این باین معنی زارعین خرده‌پا و فقیر ده می‌باشد) همکاری و همبستگی در گروه تقویت می‌گردد. بدین ترتیب که کشاورزانی که هر یک مثلاً ۲ یا ۳ ساعت و یا در همین حدود آب سهم می‌برند چون در ده گردش آب (ده تا پانزده روز) نمی‌توانند آب را به تمام زمین خود برسانند لذا با افرادی در گروه خود، که سهم مساوی از آب دارند شریک می‌شوند و در هر ده گردش آب، یک‌بار یکی از شرکاء ولی به میزان دو برابر مدت از آب استفاده می‌کنند (انصاری، ۱۳۸۳، ص ۳۰).

۲) در روستاهای اطراف بیرجند که محل عمده کشت و تولید زعفران است کشاورزان در قالب نوعی همکاری از اتلاف و فساد محصول زعفران جلوگیری می‌کنند. بدین علت که اگر گل زعفران بر روی بوته و یا چیده شده آن بیشتر از چند ساعت، جدا نشده باقی بماند فاسد شده و عطر خود را از دست می‌دهد. بنابراین خانواده‌ها به کمک یکدیگر رفته و گل‌ها را چیده و صاحب محصول همراه با یکی دیگر از خانواده‌ها (در صورت زیاد بودن محصول) به منزل شخص سومی بعنوان شب‌نشینی رفته و در حین گفتگو و دید و بازدید کار را هم به پایان می‌رسانند. این کمک متقابل بوده و خانواده‌هایی که کمک دریافت کرده‌اند اخلاقاً ملزم به جبران آن هستند (همان، ۱۳۸۳، ص ۳۱).

۳) در روستاهای اطراف بیرجند همکاری و کارگروهی در بخش کشاورزی در مورد کشت دیمی بخصوص کشت زمین‌هایی که با سیلاب آبیاری می‌شوند و بنام «بندسار» نامیده می‌شود بشکل کامل‌تر خود وجود دارد. در هر بندسار معمولاً چند زارع (۳ تا ۶ نفر) شریک می‌باشند. این زارعین بطور دسته‌جمعی و مساوی بر روی زمین مراحل مختلف کشت، از شخم و آماده نمودن آن برای بذرپاشی تا درو و کوبیدن خرمن را انجام می‌دهند و سپس محصول را به نسبت سهمی که در تأمین عوامل تولید داشته‌اند، تقسیم می‌کنند. در صورتی که زارعی نتواند سهم کار خود را انجام دهد یا باید کارگر بگیرد و مزد بدهد یا یکی از افراد گروه وظیفه او را تقبل نموده تا در فصل دیگر کار انجام شده را تلافی و یا مزد پردازد (همان، ۱۳۸۳، ص ۳۲).

۴) کارکردن دسته‌جمعی کشاورزان یک روستا در مزرعه یا باغ میوه، هر یک از آنان به نوبه، برای درو محصول یا به منظور میوه‌چینی، نیز یکی دیگر از رسوم تعاونی محسوب می‌شود (صدرالاشرفی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۲).

۵) فعالیت دسته‌جمعی زارعین برای پاک کردن مجرای آب و یا لارویی قنات که کلیه آنان از آب آن استفاده می‌کنند و در اغلب دهات مرسوم است یک نوع شرکت تعاونی است (همان، ۱۳۷۳، ص ۱۹۲).

۶) از متداول‌ترین تعاونی‌های سنتی در میان دامداران ایرانی که هم در روستاها و هم در میان عشایر کوچ‌نشین مرسوم است «شیروهره» می‌باشد. بدین صورت که هر خانوار عشایر یا روستایی برای تهیه دوغ،